

BOGANMELDELSER

A. SARTORIUS von WALTERSHAUSEN: **Deutsche Wirtschafts-**
geschichte 1815—1914. Jena 1920. Gustav Fischer. 598 S.

Den foreliggende Bog er, saavidt jeg ved, den første udførlige samlede Fremstilling af Tysklands økonomiske Udvikling i det sidste Aarhundrede. Inama-Sterneggs „Deutsche Wirtschaftsgeschichte“ handler jo kun om Midlalderen. For det nittende Aarhundrede har man ganske vist ogsaa Sombarts „Die deutsche Volkswirtschaft im neunzehnten Jahrhundert“, der i sin sidste Udgave fra 1919 behandler Tiden helt op til Verdenskrigen. Men bortset fra at Sombarts Bog dog er af betydeligt mindre Omfang end den foreliggende, indeholder den som Sombarts øvrige Værker mere Synspunkter og Udviklingslinier, støttede paa historisk Materiale, end hvad man sædvanlig forstaar ved Historie. Og saa spirituel og frisk Bogen er, kan man undertiden føle sig noget usikker over for Sombarts Paa-stande. Det maa da hilses med Glæde, at der nu bydes de interesserede en Fremstilling, der er ret udførlig uden at være uoverkommelig, og hvori man kan finde meget samlet, som man tidligere maatte søge i Specialværker.

Forfatteren, der ellers mest er kendt for sin Behandling af amerikanske Forhold, har med sædvanlig tysk Grundighed samlet et stort Stof sammen. Bogen er inddelt i seks Afsnit, og ved Slutningen af hvert af disse er angivet den

BOGANMELDELSER

A. SARTORIUS von WALTERSHAUSEN: **Deutsche Wirtschafts-**
geschichte 1815—1914. Jena 1920. Gustav Fischer. 598 S.

Den foreliggende Bog er, saavidt jeg ved, den første udførlige samlede Fremstilling af Tysklands økonomiske Udvikling i det sidste Aarhundrede. Inama-Sterneggs „Deutsche Wirtschaftsgeschichte“ handler jo kun om Middelalderen. For det nittende Aarhundrede har man ganske vist ogsaa Sombarts „Die deutsche Volkswirtschaft im neunzehnten Jahrhundert“, der i sin sidste Udgave fra 1919 behandler Tiden helt op til Verdenskrigen. Men bortset fra at Sombarts Bog dog er af betydeligt mindre Omfang end den foreliggende, indeholder den som Sombarts øvrige Værker mere Synspunkter og Udviklingslinier, støttede paa historisk Materiale, end hvad man sædvanlig forstaar ved Historie. Og saa spirituel og frisk Bogen er, kan man undertiden føle sig noget usikker over for Sombarts Paa-stande. Det maa da hilses med Glæde, at der nu bydes de interesserede en Fremstilling, der er ret udførlig uden at være uoverkommelig, og hvori man kan finde meget samlet, som man tidligere maatte søge i Specialværker.

Forfatteren, der ellers mest er kendt for sin Behandling af amerikanske Forhold, har med sædvanlig tysk Grundighed samlet et stort Stof sammen. Bogen er inddelt i seks Afsnit, og ved Slutningen af hvert af disse er angivet den

Litteratur, hvoraf der er øst, og den er meget omfattende. Inddelingen i de seks Afsnit er sket efter kronologiske Synspunkter. Foruden et Indledningsafsnit om det tyske økonomiske Liv efter Befrielseskrigene er Afsnittene følgende: 1815—33, 1833—48, 1848—71, 1871—90 og 1890—1914. I en Anmeldelse i „Jahrbücher“ er der anket over, at denne Inddeling for meget falder sammen med Inddelingen af den politiske Historie. Grænseaaene er alle politisk betydningsfulde Aar. I al Almindelighed maa det vel siges, at det er meget vanskeligt for ikke at sige umuligt at sætte Grænsen mellem økonomiske Tidsafsnit. Selv i disse Tider, hvor alle Hjul synes at snurre hurtigere end ellers, har man maattet erkende, hvad Rigs-kansler Bauer udtrykte saaledes: „Den politiske Revolution var nogle faa Timers Værk, den sociale Revolution vil være Resultatet af et dristigt, men ogsaa et besindigt Arbejde gennem mange Aar“. Den politiske Historie kan man inddele efter saadanne voldsomme Begivenheder som Revolutioner eller Krige eller efter de ledende Personers Styrelsestid. Paa økonomisk Omraade kan man maaske datere en ny Tid fra en vigtig Opfindelse eller fra en ny økonomisk Kurs som Overgang fra Frihandel til Protektionisme eller omvendt. Men det vil altid være yderst vanskeligt at sætte et bestemt Aar som Overgangen til det nye.

I den her foreliggende kronologiske Inddeling forekommer det mig bedst begrundet at sætte Tidsskel ved Aarene 1833 og 1871. For det første Tidsskel taler en saa betydningsfuld Begivenhed som den tyske Toldforenings Oprettelse i dette Aar, men ogsaa Jernbanernes Fremkomst i de nærmest følgende Aar gør det naturligt her at begynde et nyt Tidsafsnit. 1871 er vel først og fremmest politisk betydningsfuldt. Men det tyske Riges Oprettelse faar jo ogsaa stor økonomisk Betydning, ikke blot fordi den giver Anledning til en fælles økonomisk Lovgivning, men ogsaa fordi den efterfølges af en hidtil ukendt Udfoldelse af Kapitalismen i Milliardvelsignelsens Aar med det derpaa føl-

gende Sammenbrud. Lidt svagere begrundet er maaske Tidsskellet 1890, skønt Bismarcks Fjernelse i mange Maader betyder en ny Kurs i økonomisk Politik. Svagest motiveret er 1848 som Tidsskel.

Dog, det kommer jo ikke først og fremmest an paa, om den kronologiske Inddeling er rigtig. Hovedsagen er jo den, om man inden for de 6 Afsnit tilsammen finder tilstrækkelig Stof til at danne sig et Billede af Tysklands Økonomi i det samlede Tidsrum, og hvilken Vejledning man faar til at se den historiske Udviklings Gang. At der i Bogen er samlet et stort Stof, som i og for sig er værdifuldt, er allerede omtalt. Et andet Spørgsmaal er, om den Vejledning, som Forfatteren giver til ud af dette Stof at læse Tidens Udvikling og føle den paa Pulsen, altid er den rette. Bogen indeholder nemlig foruden de tørre Fakta talrige spredte Bemærkninger og længere Betragtninger, som Teksten giver Forfatteren Anledning til. Men disse Synspunkter og Betragtninger er ikke altid lige frugtbare. Navnlig mod Slutningen mangler de Forbindelseslinier, der skulde lette Læseren Forstaaelsen af Tysklands nuværende Stilling. Ja, endog en Del af de Kendsgerninger og Begivenheder, som peger frem mod en ny Tid, er kun flygtigt eller slet ikke berørte.

Jeg skal ikke opholde mig ved de hadefulde Bemærkninger om Englænderne, som Forfatteren hist og her finder Anledning til at fremsætte. Selv om de for en udenforstaaende er uretfærdige, kan de dog maaske være forstaaelige efter Tysklands Ydmygelse. Og de kan jo i hvert Fald ikke udviske det Billede af Tysklands Økonomi, som man her søger, hvis det i øvrigt er rigtig tegnet. Heller ikke kan man fortænke en Mand, der ved det tyske Riges Oprettelse var ung (Forfatteren er født 1852), i, at han nærer Kærlighed til og Beundring for Bismarck og hans Værk. Derfor bliver Behandlingen af Afsnittet 1871—1890 mest plastisk og anskuelig, idet Forfatteren her ikke blot har sine egne Ungdomserindringer som Baggrund,

men ogsaa har sine Sympathier forankrede i dette Tidsrum. Men fra Læsernes Side maa det dog betragtes som uheldigt, naar Forfatteren for lidt giver dem Midler i Hænde til at forstaa Forbindelsen mellem den gamle og den nye Tid. Han synes at høre til dem, der intet har lært og intet har glemt, intet har lært af den sociale Udvikling, der foregik allerede i Bismarcks Tid og siden har fortsat sig, og intet har glemt af det, som hørte den Bismarck'ske Æra til, og som, hvor betydningsfuldt det end kunde være, alligevel havde sin Begrænsning.

Saaledes forekommer Forfatterens Fremstilling af det tyske Socialdemokratis historiske Udvikling og Betydning mig meget utilfredsstillende. Ikke saa meget for den ældste Tids Vedkommende. Man mærker straks, at han ikke har nogen Sympathi for de socialistiske Bestræbelser, hvad man naturligvis i og for sig ikke kan bebrejde ham. Men historisk utilfredsstillende er hans Behandling af Socialdemokratiet i Undtagelseslovenes Tid, 1878—1890. Denne Tid ligger nu saa langt tilbage, at man skulde kunne begynde at bedømme Bismarcks Kamp mod Socialdemokratiet rent historisk. Og bortset fra om man nærer særlig Sympathi for Socialdemokratiet eller ikke, maa man kunne indrømme, at Bismarck her som i Kulturkampen mod Katholikerne viste sin Begrænsning. Han, som ellers var en Realpolitiker saa godt som nogen, undervurderede i disse Tilfælde nogle i høj Grad reelle Magter, den religiøse Følelse, der knytter sig til den katholske Kirke og den stærke Samhørighedsfølelse inden for Arbejderklassen, som er fremkaldt af Kapitalismen. At ville slaa den Slags Følelser ihjel med Undtagelseslove og Politi skal og maa mislykkes. Naturligvis kan Forfatteren her overfor Kendsgerningerne ikke nægte, at Bismarcks Kamp mod Socialdemokraterne mislykkedes. Men hans Fremstilling bærer Præg af en selv for en Modstander forbavsende ringe Forstaaelse af, at der bag ved Arbejdernes Bestræbelser laa stærke historiske Motiver, at de ikke blot, som han synes tilbøjelig til

at mene, skyldtes nogle Føreres Lyst til at spille en Rolle ved at udsaa Had. Derfor synes Forfatteren heller ikke at have den rette Forstaaelse af, hvorfor Bismarcks Forsøg paa at slaa Socialdemokratiet ned maatte mislykkes. Han antyder endog, at det var, fordi han ikke gik tilstrækkelig radikalt til Værks, fordi han lod den almindelige Valgret bestaa og tildels gav Arbejderne Lov til at samles om faglige Formaal. Denne Mangel paa Evne hos de ledende Tyskere til at trænge psykologisk ind i andre Samfundslags og Folkeslags Tankegang, som her røber sig i Forfatterens Behandling af Socialdemokratiet, har jo utvivlsomt været stærkt medvirkende til det nuværende Sammenbrud i Tyskland.

I det sidste Afsnit, der mest indeholder en statistisk Paavisning af Fremgangen i Tyskland siden 1890, altsaa noget lignende som i Helfferichs „Deutschlands Volkswohlstand 1888—1913“, savner man endnu stærkere adskillige Kendsgerninger og Betragtninger, som kunde pege fremad mod en ny Tid og lette Forstaaelsen af den. Ikke blot er Socialdemokratiet her kun meget sparsomt behandlet, skønt Brydningen mellem Marxister og Revisionister kan kaste Lys over adskillige Forhold i Tysklands økonomiske Liv. Men ogsaa Bestræbelser fra ikke-socialistiske Arbejdsgivere for at bane Vej for en noget anden Betragtning af Forholdet mellem Kapital og Arbejde lades uomtalte. En saa interessant Skikkelse som Ernst Abbe i Jena omtales vel nok, men karakteristisk nok kun for at fremhæve ham som en af dem, der har skabt en stor Industri. Hans socialpolitiske Tanker derimod, som vandt saa stor Interesse hos en historisk Socialøkonom som Schmoller, omtales derimod slet ikke. I en Tid, hvor Bedriftsraadene staar paa Dagsordenen, kunde der vel ogsaa have været Grund til at nævne en Mand som Heinrich Freese med hans „konstitutionelle Fabrik“.

Man kunde derfor nok ønske, at en yngre tysk Socialøkonom med større Sans for den nye Tids Rørelser vilde

paatage sig at give os en Fremstilling af, ikke blot hvordan Tyskland voksede i Produktionskraft før Krigen, men hvorledes det samtidig undergravedes af sociale Modsætninger, hvorledes Tyskland af 1871 blev til Tyskland af 1914 og dette igen til Tyskland af 1918 og senere. Thi at det her ikke har været de politiske Forhold, men de økonomiske og sociale, der har været de drivende Kræfter i Udviklingen, derom kan der ikke herske Tvivl. Men indtil en saadan Bog foreligger, vil man paa mange Punkter med stort Udbytte kunne anvende den her omtalte Fremstilling. Bogens praktiske Anvendelse indskrænkes desværre ved, at der ikke findes noget Sagregister.

Even Marstrand.

CHR. REVENTLOW: **Europas Selvmord. Hvem har Skylden?**
31 S. St. Hasselbalchs Forlag. Kjøbenhavn 1921.

Forf. har paany gennem dette lille Skrift givet et haardt tiltrængt Bidrag til vor politiske Litteratur. Skriftet indeholder — saa vidt det paa nærværende Tidspunkt er muligt — en dokumenteret Oversigt over Begivenhederne i Dagene omkring Verdenskrigens Udbrud i Forbindelse med et Rids af de Linier i den politiske og økonomiske Udvikling, der førte ud i Katastrofen. Det lykkedes her igennem Forf. at give en overmaade forøget Vægt til det Citat, han anfører af Lloyd George af en Tale, denne holdt i Julen 1920: „Før 1914 havde ingen af dem, der stod i Spidsen for Affærerne i Evropa, virkelig villet Krig. Det var noget, hvori de gled, eller rettere, i hvilket de styrtede eller tumlede“. Hvis denne Anskuelse efterhaanden vinder frem, saa vil herved Grundlaget blive taget bort under Frankrigs Adfærd mod Tyskland, der netop Gang paa Gang har været motiveret ved, at Tyskland bar Skylden for Krigen og selv i Fredstraktaten har erkendt dette, og derfor maa sone denne af det selv erkendte Skyld. Dette forekommer mig at maatte vække til Eftertanke, navnlig